

Oponentský posudek diplomové práce Lenky Hlobilové Metoda zrcadlení z hlediska psychoterapeutické komunikace a lingvistiky

Diplomantka předkládá naší pozornosti práci zaměřenou – jak signalizuje název – mezioborově; věnuje se komunikační metodě zvané zrcadlení, která se uplatňuje v některých psychoterapeutických směrech ve specifickém vedení dialogu terapeuta s klientem (a v pomáhajících profesích vůbec), ale jejíž potenciál se využívá např. i v komerčně zaměřených komunikačních praktikách (jejichž primárním cílem je manipulace). Princip zrcadlení zřejmě vychází z jakési obecně lidské vlastnosti přizpůsobovat se v komunikaci partnerovi, snažit se napojit na jeho kód, naslouchat a dávat svoji pozornost najevo, opakovat jeho repliky, souznění naznačovat i neverbálním chováním apod. Bývá též popisováno, že takové projevy jsou příznačné např. pro vzájemnou komunikaci matek s nemluvnaty a že stojí na počátku osvojování řeči. (Znamená to tedy, že cílené využívání zrcadlení a jeho propracovávání jakožto specifické metody vychází z našich nevědomě uplatňovaných způsobů chování? – Pokud tomu tak není, prosím diplomantku, aby toto konstatování uvedla v obhajobě na pravou míru.)

Diplomantka se zaměřuje primárně na „zrcadlicí“ komunikaci v rámci (různých směrů) psychoterapie, která by měla nabízet úzdravný, bezvýhradně přijímající rozhovor, v němž je kontakt s terapeutem pouze jakýmsi mostem pro navázání kontaktu se sebou samým.

Po základní charakteristice metody zrcadlení v psychoterapii autorka zařazuje kapitolu Komunikace; v ní se stručně mj. pojednává též o vztazích psychologie a lingvistiky, o komunikačně a kognitivně orientované lingvistice v možném vztahu k zrcadlení a vůbec – jde zřejmě, spolu s následující kapitolou věnovanou jednotlivým aspektům komunikace na základě Jakobsona, o „nejlingvističtější“ část práce – třebaže zde autorka porovnává jak lingvistické, tak psychologické modely komunikace.

Zde i v dalších kapitolách diplomantka dovedně usouvztažňuje četné práce z oblasti lingvistiky, psychologie i psychoterapie (transakční analýza, rogersovská psychoterapie, preterapie, a konečně i tzv. neurolingvistické programování) a pokouší se uchopit metodu zrcadlení z vhodné perspektivy. Byla-li tu řeč primárně o kontaktu, je nasnadě, že z jakobsonovských funkcí komunikace stojí v souvislosti se zrcadlením v popředí právě funkce kontaktní (fatická). Autorka ji však pojímá specificky: vidí ve vztahu k psychoterapii a zrcadlení nutnost rozlišovat kontakt „vnější“ a „vnitřní“ – jemuž by pak odpovídala jí vymezená funkce „sebevztažná“ (s. 32). Nabízí se i analogie k „dialogu s vnitřním partnerem“, jak ho prezentuje Ivan Vyskočil – i to je zde připomenuto, ale (tak jako mnoho dalších diplomantčinych zajímavých poznatků či nápadů) pouze v rychlém náčrtu. To je myslím hlavní problém této diplomové práce: absence hlavní linie zkoumání, absence otázky, na niž se hledá a je postupně nalézána a v závěru formulována odpověď, snad pomocí výzkumu, případně však i pouze pomocí interpretace vybraných ukázek. V závěru (s. 69) autorka píše, že cílem její práce bylo „seznámit se základními poznatky o komunikační metodě zrcadlení, popsat její rysy, představit její uplatnění ve vybraných oblastech psychoterapie“ ... atd. ; zdá se mi, že to vzhledem k autorčiným možnostem není dostatečné a že předložená práce ve své intenci signalizuje (bohužel pouze signalizuje) mnohem smělejší ambice.

Práce je přehledně strukturována, avšak až do strany 68 jako by to byl kultivovaný úvod, rekognoskování terénu, po němž čekáme hlavní pasáže – avšak přichází už jen závěr, (opět kultivované) shrnutí předchozího, a také přílohy („Ukázky zrcadlení“, s. 74), které však bez interpretace konkrétních komunikačních a jazykových jevů, bez výkladů a zdůvodnění, proč jsou vybrány právě ony a co vlastně mají ukázat, působí poněkud disparátně a bezradně.

Témat, i těch směřujících pozornost výrazněji a těsněji k lingvistice (tato dimenze je totiž v práci spíše v pozadí), by se nabízelo několik – všechna jsou zde však pouze „nakousnuta“.

Jedním z nich by mohlo být konkrétní sledování tolik akcentované kontaktné (fatické) funkce (včetně oné dimenze „vnitřního kontaktu“), třeba s inspirací v další jazykovědné literatuře (srov. např. zásadní studii J. Hoffmannové ve Slově a slovesnosti).

Z hlediska lingvistiky je zajímavé to, že „zrcadlení je možno provádět doslovně, parafrází, shrnutím či jinými metodami...“ (s. 69) Jazykovědné uchopení tématu by tedy mohlo ukázat např. různé stupně, typy a způsoby zrcadlení v jejich konkrétnosti, za použití určitých specifických jazykových (a třeba i mimojazykových) prostředků – a mj. pokusit se interpretovat z tohoto hlediska texty psychoterapeutických rozhovorů (třeba ty obsažené bez využití v příloze).

Opakuji, že práce je kultivovaným, zajímavým a rozumně podaným popisem metody zrcadlení z hlediska psychoterapie a teorie komunikace (méně už, a spíše deklarativně, z hlediska lingvistiky – příznačné je, že i v klíčových slovech na začátku práce poukaz k tomuto kontextu chybí). Je zde nastoleno, ale pouze jakoby mimochodem, několik zajímavých a v kontextu jazykovědy a snad i psychoterapie přínosných problémů, které však nejsou hlouběji rozpracovány. Práce má přehlednou strukturu, pečlivě pracuje s odbornou literaturou, bez problémů se pohybuje v dimenzích odborného diskursu. Jazykové chyby a nevhodné formulace se vyskytují minimálně („užívání jazyka je motivováno cíly produktora“, s. 20, „hry mohou při jejich uvědomění si hráčem odkrýt skryté emoce a pocity, s. 42, nečetné interpunkční nedostatky – s. 69 aj., vyznačila jsem tužkou).

Pro obhajobu mám tyto otázky:

1. Existují nějaké specifické jazykové, resp. jazykově-komunikační prostředky, jejichž prostřednictvím se při „zrcadlícím“ rozhovoru uplatňuje kontaktná funkce?
2. Jsou některé z nich takové, že mohou signalizovat snahu o zneužití této metody? Jak to vůbec je s možností zneužití zrcadlení k manipulaci?

V závěru je třeba konstatovat, že předložená diplomová práce splňuje všechna důležitá kritéria, a že ji tedy mohu doporučit k obhajobě. Navrhovaná známka – velmi dobře (posuny jsou možné, podle vystoupení při obhajobě).

Doc. PhDr. Irena Vaňková, CSc., Ph.D.
Ústav českého jazyka a teorie komunikace
FF UK Praha

V Praze 13. září 2010